

تورک پوردی

①

تألیف : تورک پوردی

مقدمه : محمد علی

۱۳ حزیران ۱۳۳۹

صافی ۱۸

سال ۲

عربىدى (على بن غالب) گدە (نهاية المرام فى ذكر الخلفاء والايمان) اسمندە بر
منظومەسى واردور.

(۶) جواهر الغرائب :

() فرصتنامە :

(۱) الحضيرة الحضرة والحديقة النظرة

صبيحت شعريه يده مالك اولوب السنة ثلثه ده انشاد نظمە مقتدر ايدى .
توركى اشعارى رنگين اولدېنى كېي اشعار عربيه سى ده بليغ بر شاعر عربي
درجه سنده استادانه در.

دود آھى خدا يردە قوماز مظلومك

مصراعيله

بيلمدى قدرى حيفا اودر نايابك

دست امواج ايله دريا قودو كونسون يوروسون

بىتى شعرانك معلوميدر.

بررسى محمد طاهر

۳۰ . ايس سنه ۳۲۹

تورك صنايع . آبداتنه دائر

تورك اوجاغنده بر مصاحبة فنيه و تاريخنه

اقتدير !

اولا ، هيت عليه كز طرفدن حقمده كوستريلان اثر اعتماد و توجهدن
طولاي عرض تشكر ايتكى وظيفه دن عد ايدرم .

مصاحبه مزك اساسى ، عثمانلى توركلرينك صنايع نفيسة معماريه لريله بعضى
آبدات مشهوره لرى و بوميانده مى و تاريخى صنعتلى اولان چينى جيلك تشكيل
ايدە جكسه ده ، بو زمينده بزدن دها قديم بعضى ملترك صنايع معماريه لرندن ده

مختصراً معلومات اخذ و اقتباس ايتمك و بوضورتله اره لرندە برمناسبت و مشاركت ارامق موجب استفادة اوله جغندن مصاحبه مزي او اعتبار ايله تقسيم ايلدم . چونكه هر قنده اولدينى كچي صنايع تزيينه و معماریه ددهده بعض مشرك اساسلر واردركه ، ارباب تدقيق بو اساسلر دلالتيه مختلف طرز لر اره سنده منسبتلر تأسيس ايدورلر .

بونكه چون صنايع تزيينه و معماریه مركز ادوار مختلفه سندن و بو دورلر ك بعضی مشهور و قيمتدار انار و آبادتندن و بزدن دها قديم اولان بعض ملترك تزيينات معماریه لرندن مختصراً بحث ايتمك لازمدر .

عثمانی تزيينات معماریه سنده باشلوجه اوچ طرز نقاشی واردر :

۱ — برنجیسی مؤسس نانی دولت ، چلبی سلطان محمد خان زماننده کی طرز نقاشی .

۲ — ايكنجیسی خاقان مشار اليهدن سلطان مصطفى ثالث او اخر سلطنتلرینه قدر اولان مدته کی اصول نقاشیه .

۳ — اوچنجیسی ده سلطان عبدالعزیز خانك دور هایونلرنده اتخاذ اولان اصول تزيین در .

برنجی دورده وجوده كتوریلان انار و مبانی عثمانیه اره سنده بر چوق مشرك اساسلر ، يكدیكرینه پك قریب اصول تزيین بولندينی حالده ، ايكنجی و اوچنجی دورلرده ، اسلوب معماریمز ، صنعت سنکتراشی نقطه نظرندن شیان دقت و تقدیر انکشافات و تکملاته مظهر اولمشدر .

اولا ، بدایت ظهور سلطنتده کی مائر مدنیتی کوزدن کچیره لم :

§ مؤسس بنیان سلطنت اولان عثمان غازی حضرتلری قره جه حصاری ، بیله جکی ، یکی شهری فتح و مقر حکومت اتخاذ ایتدکن صوکره بر طاقم جوامع ، حمام یایدیرمشلردر . بونلر ك طرز انشاری غایت متین و فقط قونتردر ؛ هیچ بر اساسلی اصوله مستند دکدر .

§ مخدوم عالییری سلطان اورخان حضرتلری ایسه، برازدها توسیع، لك ایتمکه هر بر شهرده حتی بیوجك قریه لرده بیله، برر جامع، مکتبلر، جیم حاملر، عمارت و قابخانه لر انشا ایتدیر مشلردر که بونلرك عددی اوجیوزی متجاوزدر. بونلرك طرز انشالری رصین، متین و هیئت عمومیه لری اعتباریه پدر محترم لری زماننده یایلان مبانیه پك مشاهددر. سلطان مشارالیه زماننده بروسده انشا ایدیلان اك اسکی جامع، اورخان جامعیدر.

بومعبد معلا، یونتمه طاشدن یاپلشددر. هر طاشك اره سی قرمزى طوغله ایله تفریق و ترصین ایدلشددر. جامعك قسم ا- سیسی مستطیلدر، در سعادتمه کی بایزید و محمود پاشا جامع لرنده اولدینی کبی جمله قبوسدن ایجری کیریلنججه اولدقجه واسع جناح لر وارددر. محمود پاشا جامعك طرز انشاسی ده بوکا یقیندر. محراب چیقنتیسی یوقدر. شایان دقتدر که، قبه لرینك اطرافنده پنجره لر وارددر. قبوسنك اوزرنده کی کتابه ده شو عباره لر یازیلیدر:

« امر هذه العمارة الشريفة السلطان الغزاة والمجاهدين اورخان بن عثمان بك طاب ثراهما - في سنة اربعين وسبعمائة (۷۵۰) . و حرق ولد قرمان، ثم امر الناظر وهو وزير الاكبر بایزید پاشا باشارة السلطان بن السلطان محمد بن بایزید خان خلد سلطانه في سنة عشرين وثمانمائة (۸۲۰) . »

جامعك هیئت عمومیه سی پك بسیطدر. یالكز صوك جماعت محلنده مرمر ستونلر وارددر.

پنجره لرك اوزرلری ده طوغله دن جوریلش چیفته کمرلره محاطدر. ايلك مبانی اسلامیه ییزانس اصول معماریسنى تقلیداً یایللمش اولدیغدن اورخان جامعیه بو طرز انشایه توفیقاً انشا ایدلشددر.

خاقان مشارالیه زماننده ازنیقده انشا ایدیلان بر مؤسسه خیریه نك رسمى هیئت علیه کوزه تقدیم اید- یورم.

شكلى اعتباريله ، بو بر تابخانه يعنى عمارت اولق لازمكلىور . فقط هامر بوراسنى مدرسه تخمين ايدور .

بومؤسسه ييزانسيلرك طرز معماريلرينى تقليداً قرمزى طوغله دن انشا ايدلش ، طوغله لرك ارم لرى خالص خوراسانله قاريشيق كرچله ترصين اولنمشدر . بنانك جبهه سنده كى كمرلر ، ستونلر هپ طوغله دن ياييلمشدر .

عثمانيلر بواصول انشائيه يى چوقجه و كمال ظرافت و موفقيتله تطبيق واستعمال ايتمشلردر . بروسه ده ، ادرنه ، اماسيه ده استانبولده غايت ظريف نمونه لرى واردر .

معلوم اولدينى اوزره ، ييزانسيلر بنالرنده قرمزى طوغله قوللانيرلردى . اك مختشم نمونه سى ادرنه قپوسى جوارنده (تكفور سرايى) دركه ، اسكى تاريخلرده (نه بدومون محكمه سى) Tribunal d'Hebdomon ديه مشهوردر .

سرايك بوضورتله تسميه سنه كلنجه : ايمپراطور كنچ تئودور سورلرى قره جهتدن تمديد ايلديكى زمانه قدر ، بوراسى استنبولك بر محله سى اولوب ايمپراطور قسطنطينك اثر بناسى اولان اسكى سورلره يدى نقطه يعنى يدى طاش آتيمي بعدومسافه ده بولنمشنددر . استانبولك بوجهته اسكى حدودى قعريه جامنك قره كمرك جهته طوغرى ايدى . اوتارينجه بو معبد سورلرك خارجنده بولنديغندن بوراسى استانبولك واروشى يعنى محله سى حكمنده ايدى . صوكره لرى سورلر تمديد اولنجه معبدده ايجروده قالمشدر .

بوسراى عاليه بواسمى ويره ن ايمپراطور ژوستى نيه ن دركه ، تعمير و تجديدينه همت ايتمشدى . سرايك بانيسى بيوك (قسطنطين) در ...

بعض مورخلر ، ازجمله (قونيه) ناميله بر اثر نشر ايدن (هوارت) قونيه ده كى سلطان علاء الدين سلاجوقى قصريله بوتكفور سراينى يكديكرييله مقايسه ايدورلر واره لرنده بر مشابيهت تاسيسنه چالشيورلر . چونكه بوقصرده طوغله دن يايئمشدر .

شوقدركه ، ييزانسيلرك قوللاندىقلى طوغله لر قرمزى و چامورى ده كذلک قرمز متراق ايدى . انلرك انشا آتده استعمال ايتدىكلى خرج دو كولش طوغله يعنى خوراسان ايدى .

علامه‌الدین قصرنده کی بالقونک طرز و هیئت طبق بیزانس طرز معماریسی
اکدیوردی. بویکی طرز بینده کی مشابیهی اکلامق ایچون تکفور سرائی ایله
قونیه‌ده کی علامه‌الدین قصرینی بربرینه تقریب ایتک کافیدر...
بومناسبتله، عرض ایده‌یم که، ادرنه قیوسی جوارنده کی مذکور تکفور
سرائی حقیقه تدقیقه شایان اتاردند. هله، استانبول جهته ناظر اولان
جهه‌سی، بالقونی، تزیناتی بالخاصه تماشایه لایقدر.
عالم اسلامیت و مدنیته پک جوق خدمت ایتیش بر تورک عاقله‌سک بزه ترک
ایتدیکی بوقصر تاریخی اوج، درت سنه اولنه کانجه‌یه قدر شوکور دیکنز
هیئته عرض دیدار لطافت و نفاست ایدیوردی. فقط بزم تسیمز و قدر
ناشناسلغمز نتیجه‌سی اوله‌رق برکیجه بردن بره کوچهرک بوکون تراب و غباردن
متشکل برکتله حالنده نعمت ناشناسان ملته عرض چهره کریه و نفرت ایدیور...
بیقلمه‌دن اولکی رسمی تقدیم ایدیورم....

سلطان اورخان غازینک خواص یارانندن و سلطنت سینه عثمانیه‌نک تشکیلات
اداریه‌سنده واقفانه، کارشناسانه، خدمات مقبوله‌سی مسبق اولان رجال
محترمه‌دن چانداری خیرالدین پاشانک از نیقده معمار (موسی) اغایه یایدردقلری
جامع داخل پک لطیف، نظرره‌دار. هله چیقلری غایت قیمتدار و مصعدر.
بوندن طولایی چینیلی جامع نامیله معروفدر. بو معبد لطیفک رسمی ارانه
ایدیورم. صوک جماعت محلی تشکیل ایدن اقسام یعنی قبه، کمر، ستون و مرمر
اویمه تزینات و دیرک باشلقاری، عثمانلی معماریسنده طرز مجوه‌ری دیزلن اصول
تزینه یقیندر، فقط سلطان بایزید جامعیه سلیمانیه جامعاری قدر اینجه و ظریف
دکلدر. بوجامعک دیرک باشلقارنده کوریلان و طرز مجوه‌ری اطلاق اولتان اصول
تزینک موجودی معمار خیرالدین و یا کمال‌الدیندر. چونکه بعضی اثرلرده کمال‌الدین،
و قوسقه‌ده ایکن کچن حریقده محترق اولان تربه‌سنده معلق برلوحه‌ده معمار
خیرالدین دیه یازیلیدی. هر نه ایسه... بومشکلمزک حلی اوقاف همیون نظارتی
سرمره‌اری کمال‌الدین بک افندی‌یه ترک ایدرک کچهرز...

چاندارلی خیرالدین پاشا جامعک قیوسی اوزرنده کی کتابده جلی خط ایله:
(امر انشاء هذا المسجد ، ملك العلماء والوزرا خیرالدین پاشا - نور مرقدہ سنہ
ثمانین وسبع مائاً (۸۷۰) - وقع اتمامه سنہ اربع وتسعين وسبعماً (۷۹۴)
عبارہ لری یازیلیدر. بو کتابه نك صاغ طرفنده وچارچوہ سنك خارجنده (حاجی
پاشا بن موسی) عبارہ سی منقوشدر. بو حاجی پاشانك اسمی نه مناسبتله اورایه
یازلدیغنی اکلایه مدم. خیرالدین پاشانك تاریخ ارتحالی (۷۸۸) - مدت صدارتی
(۲۵) در .

حال بوکه، فوطوغرافنده کی عبارده ایمپراطور قسطنطین طرفندن یاپدیرلمش
برکلیسا اولق اوزره مذکوردر. (شارل تکسیه) ده بو صورتله قیدایدرک ازنیقک
(متروپولی) یعنی بیوک کلیسائی اولدیغنی خبر ویریور .

واقعا قبه سنك طرزانشائی بونی کوسترییور. دقتله باقیلورسه ، صوك جماعت
محلنك دیوارلرنده ، جمله قیوسنك طرفینده غایت نفیس و ظریف چینی لر واردر.
بوکاشیلر [*] اوقدر لطیف و محتشمدرکه، هر پارچه سنده کی نقوش والواندن
متشکل منظومه آهنگ قارشوسنده ، صانع وعاملنك رقت حس وخیالنه حیران
اولماق قابل دکلدر .

بو معبد لطیفک مناره سی ، ازنیق معمولات نفیسه سندن اولان مینالی
طوغله لرله وچینی لرله خیره ساز عیوندر .
بو طرز نظر فریبده مناره لر ، اماسیه ده ، سیواسده ، قونیه ده و قره مانده
چوقدر .

بودرجه لطیف و عیون ارا مناره لرک یاننده بزم مناره لرمن کولکده قالیر
دیمش اولسه م ، مبالغه ایتمه مش اولورم .

شایان قید وتذکاردرکه ، بو طرزده کی مناره لر بواقلیمه مخصوصدر .
قونیه ده کی صیرچہ لی مناره نك ده رسمی ارا نه ایدیورم . دقتله باقیلورسه
لطفاتی ، صنعت بدیعه کاریسی اکلاشیلور . فقط تأسف اولنورکه ، بو مناره ده
[*] (کاش) ، عجمستانده کی (کاشان) دیدکری بلده در . بوراده دخی نفیس
چینی لر یاپلدیغندن ، بلده یه اضافه بونلره کاشی دیمشدر .

یقلمشدر. بو کوردیککز رسم بش التی سنه اولکی حالی تصویر ایدیور. بورسم
شمعی برظن و خیال کبی حافظه مزده قالمشدر، بور ادهده تکرار ایدیورم، بزم
قدر ماضیسی حقنده اثار لاقیدی کوسترن برملت دها یوقدر ...

قره مان بلده سنده ، قره مانی ابراهیم بکک تأسیس کرده سی اولان جامع
و تر به نك مناره سی کچن سنه کوردم ... ازنیقك اك لطیف مینالی طوغله لرندن
یا یلمشدر . (ازنیق) چینی معمولا تندن طولای (چینیلی ازنیق) نامیله مشهور ایدی.

سلطان مراد خداوندگار (۷۶۳) سنه سی روم ایلییه کجده کلری زمان بروسه
قاضیسی چاندارلی قره خلیلی منحصر آ عساکری بیننده کی دعاوی بی و خصوصات
شرعیه بی رؤیت و فصل ایتمک اوزره قاضی عسکر نصب و تعیین بیورمشلردی.
ایشته کوریلدیورکه ، تاریخ دولت عثمانیه ده ایلمک قاضی عسکر چاندارلی قره خلیلی
افندی و ایلمک وزیر اعظم ده علامه الدین پاشادر . ایشته بو ایکی منصب ، حیات
دولتمه برر عنعنه ملیه در . بونی توقیر و محافظه ایدملم ...

چاندارلی ، سلطان اورخانک التماسلریله اجرای احکام شرعیه یه نصب
و ازنیق و بیله جک قصبه لرنده سجاده نشین شرع مبین اولمشلردی .

قره مانلی ابراهیم بکک مناره سی قسماً لطافتی محافظه ایدیورسه ده ، اثار
سائر نفیسه کبی بوده بخت و طالعه ترک ایدلایکندن، کونک برنده بونک یالککز
ظل خیالیسنی تماشا ایتمکله اکتفا ایده جکز ...

بومناسبتله عرض ایدیم که ، اناطولینک اك ایسز شهر و قصبه لرنده بو کبی
انافس اثار، کوندن کونه مائل انهدام اولق اوزره در . ایانلو قده کائن ، بعضیلری
طرفندن یاوز سلطان سلیمه عطف ایدیلان و بعضیلرنجه آیدین بکلرینه
اسناد ایدیلان بر جامعک درون و خار جنده کی تزینات معماریه بی مورخلر ،
سیاحلر توصیف ایتمکله قانامیورلر ؛ حتی اناطولیده اثار عتیقه تدقیقاتیله برخیلی
طولا شمش اولان قونت دو فوربن Conte de Forbin بو جامع لطیفدن بحث
ایدرکن دیورکه : «عرب طرز معماریسنک اك قیمتدار بر نمونه سی اولوب ، کرک
بلانی و کرک طرز انشاسی نقطه نظرندن (الحمراء) یه مرجحدر ...»

بو جامعك نه زمان انشا ايدلديكنى ميين كتابهسى قلامش ايسهده ، آيدن بکلرندن برى طرفدن ياپديرلدينى تخمين اولنه بيلور . بونلرک ميلادک (۱۳۰۰) تاريخندن (۱۴۲۳) سنهسنه قدر ايدينده اجرای حکومت ايتدکلری نظر دفته آلورسه ، نومعبداحتشامنمونک سلاله مذکورەنک دردنجیسی اولان (۱۳۴۸) دن (۱۳۹۰) ه قدر اجرای حکومت ايدن عیسی بک طرفدن ياپديرلدينى احتمالی واردر . زیرا بو ذات فضلادن ایدی ...

آيا لوغه داثر ، رهبر سياحین ناميله بر اثرنشر ايدن G. Weber ، بو جامعدن بحث ايتديکی صرهده ، قدامدن بعضرينک ذهابی کبی بوراسنک (آيايانی) کلپاسندن معدل اولمديغنی آچيقدن آچيغه سويليور .

آناطولینک قدیم برتورک عائلهسنک بزه ترك ايتديکی بونادره صنعتک بوکون نه حالده اولديغنی سويليه ميه جکم ؛ تفصيلات ارزوايدن (وه بهر) ک اثرینی اوقوسون ! دروننک تزیناتی ، محرابنک مرمر ستونلرينک ، کمرلرينک قبولرينک لطافت و ظرافتی ، نقوش و تجملاتی ، خلاصه عرب و عجم سانشات فکریه و معماریه سنک نه یمسان مأثر معرفت و مدنیت وجوده کتورمش اولديغنی اوراده کورسون اکلاسون ، انصاف ایتسون ...

اک نفیس طوغله لردن انشا ايدلمش اولان مناره سی مائل انهدام . اولطیف اثرک کلاهی دوشمش ، شمدي متروک بر قابریقه باجاسی کبی کورینیور . .

تورک صنایع نفیسه سنک قیمتدار بر اثری دها راردرکه ، بوده خداوندکار غازینک کریمه سی و قره مانى ابراهيم بکک زوجه سی نفیسه سلطانک مدرسه سیدر . بو عئمرده یاپیلان آثار سائره کبی بونکده جهه سی بر طاقم عیسارات شریفه و نقوش خرده کاری ایله پرزیب ولطافتدر . تأسف اولتورکه ، پک محترم بر مخدره اولان مشارالیه انک صندوقه سی بیله قلامش ...!

ازنیکده کی مؤسسه خیریه نک قبه لری ، جوامع سائره قبه لری کبی در ...

وَ اطرافِ پنجره سزدر. یا لکز قبه نك تپه سنده اسطوانی الشكل بر جیقیتی واردر.
بونك اطرافِ جاملیدر. قبه لرك تپه لرندۀ کوریلان شو جیقیتی بروسه ده کی آثار
عثمانیه ده وَ قونیه آثار سلچوقیه سنده ده کوریلور.

صوکره لری بیوک قبه لرده کی بو اصول انشائی، استانبولده بولتان بعض
مبانیده ده تطبیق ایدلمش از جمله طویقبو سرای هایونی داخلنده کی بعض دواثرک،
قوجه معمار سناتک اشهر اتارندن اولان وَ یقینه اوقاف اسلامیه موزه سی اتخاذه
مقرر بولتان سلیمانیه ده کی اسکی عمارتک وَ بیوجک حماملرک وَ سلطان احمد عمارتک
قبه لری هپ بو طرزده در.

صوکره لری، ایا صوفیه معبدینک طرز انشاسنی تقلیداً، جوامعک مرکز
قبه لرینک اطرافه پنجره لر انشاسی اصولی تعمم ایتشد.

شهید مغفور سلطان مراد خداوندکار حضرتلری طبعاً ظرافت و احتشامه
مائل بر خاقان کریم الشیم اولدقلرندن روم معمارلرندن (خریستودولو) یی نزد
ملوکانه لرینه جلب ایله بروسه ده چکرکه نام محله. حالا پارچای رصانت اولان
جامع شریفی یابدیر مشلردرکه، بو بناتک طرز انشاسی، قسماً بیزانتین اصوله
مطابقدر.

انجیق، خاقان مشارالیه والده ماجده لری (نیلوفر) خاتونک طبع ظریفانه لرینه
اتباعاً اقصای ممالک شرقیه دن، فن معماریده ماهر اوسطه لر جلب ایدرک بر اصول
معمارینک تأسیسنه همت بیوردیلر. بو معمارلر، مقر سلطنته کلدکلرندۀ از یقده،
نیلوفر نامیله معروف بیوک برحام و مدرسه وَ جینیلی جامع وَ عمارت کی مؤسسات
خیریه و نافعۀ وجوده کتوردیلر.

چکرکه ده کی جامع معلانک طرز وَ تاریخ انشاسی حقنده مختلف روایت
واردر. (آناطولی) نامیله بیوجک بر اثر نشر ایدن شارل تکسیه، بومعبدک
بالذات خداوندکار غازی طرفندن روم معمارلرینه یابدیرلدیغنی سویلدور. بعضلری ده
بیزانسلیلر زمانندن قالمه بر کلیسادن معدل اولدیغنی خبر ویروردلر.

واقعا بومعبدك طرز انشاسی و خارجاً اصول تزیینی و هله جههسی (غوتیق) طرز معماریسنه مطابق، کهرلری ده بو طرزده ایسه ده، خداوندکار حضرت تلرینک اثار مدنیهلرنده روم معماریلری استخدام ایتدیکی قیدینه باقیلورسه، بونکده انلر واسطه سیله ویزانس طرز معماریسنده یاپدیرلدیغی قبول ایدیلور. قبه سی سائر معابد اسلامیه کبی یوکسک دکدر، باصیقدر.

اولیا چلی ده خداوندکار غازینک بروسه ده انشا ایتدیردیکی بعض مبانیده روم معماریلری استخدام ایتدیکی خبر وریور.

استانبول محبرلی جمعی اعضاسندن

محمد ضیا

سایمت

آلتایله طوغری

(باشی ۱ نجی بیلک ۱۲ نجی سایمسنده)

چولقوفک اداره سنده اولان روسلر، ایسکدر طرفلرنده طویلانان صایداق عسکرینی پریشان ایتدکدن صوکر کندیسنی ده حیلله ایله جلب ایدرک اسیر صورتیه مسقوايه کوندرمشلردی. فقط کوچوم خانی اورتهدن قالدیرمق نغایت مشکل ایدی. چونکه بو ذات پک آجی تجربه لرله روسلرک هیچ بر سوزلرینه اینامق جائز اولیان حیلله، دسیسه لی بر عنصر، پک آز مرد بر قوم اولدقلرینی اوکره نمش، آنکچون مسقوادن کلن تهدید آمیز مکتوبلری دکل، عفو فرمانلرینی بیله قبولدن استکاف ایدیوردی. حقیقه هر طرفدن بویوله طالعمر لکله معروض قالان بوقهرمان اولونجه یه قدر قیرغیز - قازاق صحرالرندن طویلایه بیلدیکی عسکرلرله اوزرلرینه کلن بوسیل بلایي دفعه چالیشمشدر.